

НАПРЯМИ ТВОРЧОГО ВИКОРИСТАННЯ АМЕРИКАНСЬКОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

POSSIBILITIES FOR CREATIVE USE OF THE AMERICAN EXPERIENCE IN FORMING RESEARCH COMPETENCE OF A HIGH SCHOOL TEACHER IN UKRAINE

Варга Н.І.,

orcid.org/0009-0009-6074-331X

*доктор філософії (освіта/педагогіка),
кафедра угорської філології*

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Шепа Н.С.,

orcid.org/0000-0002-8198-2469

*старший викладач кафедри романських мов та зарубіжної літератури
інституту Державного вищого навчального закладу*

«Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена вивченню можливостей та потенціалу впровадження американського досвіду у формуванні дослідницької компетентності викладачів вищої школи в Україні. На основі аналізу успішних програм та підходів, які зарекомендували себе в Сполучених Штатах Америки, стаття висвітлює можливість їхньої адаптації та впровадження в українській системі вищої освіти.

Основна мета цієї статті – зазначити важливість обміну досвідом і співпраці між українськими та американськими вищими навчальними закладами з метою підвищення якості навчання та дослідницьких зусиль в Україні. Для досягнення цієї мети, стаття проводить порівняльний аналіз між американськими та українськими підходами до формування дослідницької компетентності викладачів, виокремлюючи спільні риси розрізнення.

Зокрема, стаття досліджує ефективні інструменти та методики, які використовуються американськими вищими закладами для підтримки викладачів у розвитку дослідницьких навичок. Далі, вона обговорює можливість застосування цих ідей в українському контексті, зокрема, сприяючи розвитку науково-педагогічних інновацій в українських університетах та вищих навчальних закладах. Розглядаються можливості і переваги впровадження американського досвіду в процес формування дослідницької компетентності викладачів вищих навчальних закладів України. Досліджується сутність американських методів, їх структура та ефективність для підвищення рівня наукової діяльності в українському освітньому середовищі. Стаття містить практичні рекомендації щодо адаптації цих методів у контексті вищої освіти України.

Завдяки цій статті, ми сподіваємося, що вона стане поштовхом для обміну ідеями та практикою між освітніми установами в обох країнах, сприяючи підвищенню якості вищої освіти в Україні та сприяючи розвитку дослідницької культури серед викладачів вищої школи.

Ключові слова: викладач, вища школа, формування, дослідницька компетентність, досвід.

This article dedicated to exploring the possibilities and potential of incorporating American experience in shaping the research competence of higher education instructors in Ukraine. Based on analysis of successful programs and approaches that have proven themselves in the United States, the article highlights the feasibility of adapting and implementing them within the Ukrainian higher education system.

The primary aim of this article is to emphasize the importance of sharing experiences and collaboration between Ukrainian and American higher education institutions to enhance the quality of teaching and research efforts in Ukraine. To achieve this goal, the article conducts a comparative analysis between American and Ukrainian approaches to developing the research competence of instructors, identifying commonalities and distinctions.

In particular, the article examines effective tools and methodologies used by American higher education institutions to support instructors in developing research skills. Furthermore, it discusses the potential application of these ideas within the Ukrainian context, especially in fostering scientific and pedagogical innovations in Ukrainian universities and higher educational institutions. The possibilities and advantages of introducing American experience in developing the research competence of teachers of higher educational institutions in Ukraine are considered. The essence of American methods, their structure and the effectiveness of increasing the level of scientific activity in the Ukrainian educational environment are explored. The article contains practical recommendations for adapting these methods in the context of higher education in Ukraine.

Through this article, we hope that it will serve as a catalyst for the exchange of ideas and practices between educational institutions in both countries, contributing to the enhancement of the quality of higher education in Ukraine and the development of a research culture among higher education instructors.

Key words: teacher, high school, formation, research competence, experience.

Постановка проблеми. Оскільки на сьогоднішній день в Україні започатковані стійкі процеси творення єдиної, інтегрованої системи підготовки викладача вищої школи, що відповідає сучасним міжнародним вимогам дає підстави говорити про перспективи їх використання у вітчизняних умовах.

Можливості застосування позитивного американського досвіду формування дослідницької компетентності викладача вищої школи в Україні, обумовлені, перш за все, інтеграцією української системи вищої освіти в світовий освітній простір, посиленням міжнародного співробітництва, реалізацією ідей безперервної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений аналіз вітчизняних програм підготовки викладача вищої школи засвідчує, що в Україні, як в США, діяльність університетів спрямована на підготовку майбутніх фахівців, готових до життя та праці в суспільстві, заснованому на знаннях, в якому рівень соціально-економічного та культурного розвитку визначається ступенем освіченості його громадян. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до підготовки випускників – останні мають бути здатні до професійної діяльності у складних, невизначених умовах, до виконання досліджень, самоосвіти.

Постановка завдання нашого дослідження є дослідження американського досвіду у формування дослідницької компетентності викладачів вищої школи в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: вивчення практичного досвіду використання американського досвіду формування дослідницької компетентності викладача вищої школи; систематизація й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день система підготовки викладача вищої школи в США характеризується такими особливостями:

1) диверсифікацією структури вищої освіти, її змісту. Багатоступінчастість, багаторівневість структури освіти, варіативність освітніх програм при єдності соціальних та освітніх цілей сприяють академічній мобільності студентів та професійній мобільності випускників. Масовість вищої школи актуалізує проблему обґрунтування та реалізації концепції пожиттєвої освіти у суспільстві;

2) інтеграцією в світовий простір, інтернаціоналізацією вищої освіти. Система освіти США орієнтована на розвиток освітнього простору через збереження різноманітності і національних пріоритетів, реалізацію довгострокових

міжнародних проектів та програм, створення умов мобільності студентів та викладачів. Найважливішими особливостями американського простору вищої освіти є його відкритість та універсальність (прозорість) інструментів, які використовуються в освітньому процесі (зокрема, система залікових одиниць, структура освітніх ступенів, механізми контролю якості освіти тощо). Останні сприяють підвищенню привабливості американської системи освіти для інших країн, її конкурентоспроможності;

3) зростанням ролі науково-дослідницької діяльності та інноваційної освіти, інтеграцією тріади знань «освіта, наука, інновації», що передбачає таку організацію освітнього процесу та змісту освітніх програм, при яких здобувачі опановують знання на основі проведення наукових досліджень та освоєння інновацій. Це сприяє формуванню у випускників дослідницької компетентності та здатності до інноваційної діяльності;

4) розвитком співпраці між вищою школою, роботодавцями та іншими замовниками і споживачами освітніх послуг;

5) удосконаленням механізмів моніторингу та контролю якості на всіх рівнях.

Результати порівняльного аналізу тенденцій у системах підготовки викладача вищої школи України і США засвідчують, що вони в загальних рисах схожі: уніфікація освітніх рівнів, удосконалення структури освіти, змісту та технологій навчання, зміцнення взаємозв'язків зі сферою праці, впровадження та вдосконалення внутрішньоуніверситетських систем управління якістю, розширення регіонального та міжнародного співробітництва. При цьому в освітній сфері США яскравіше виражена спрямованість на студента, ринок праці, наукові дослідження, що зумовлює формування дослідницької компетентності майбутнього фахівця.

Вважаємо, що деякі позитивні аспекти формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США можуть бути використані в освітній системі України.

Так, практика формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США на різних освітніх ступенях повинна базуватися на комплексному застосуванні наукових підходів до підготовки майбутніх педагогів. [1] Зокрема, академічний підхід спрямований на підвищення наукової складової в підготовці фахівців, тут преважує вивчення академічних дисциплін. Акцент у освітніх програмах робиться насамперед на вивченні науки, формуванні здатності вирішувати наукові проблеми і завдання [3]. Реалізація

міждисциплінарного підходу забезпечує посилення взаємозв'язку між сферами знань, що відображається при вирішенні комплексних завдань у різних формах наукової діяльності студентів. Індивідуальний підхід передбачає певну «свободу вибору», формування індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх викладачів вищої школи і науково-педагогічних працівників у процесі фахової підготовки та професійного розвитку. Компетентнісний підхід означає не поінформованість студента з різних аспектів професійної діяльності, а розвиток визначених компетентностей. Дослідницький підхід спрямований на формування педагога нової формації та зумовлює розуміння ним необхідності формування дослідницької компетентності і розуміння ролі наукових досліджень у практичній діяльності. Застосування інноваційно-технологічного підходу в процесі формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США передбачає застосування низки педагогічних новацій та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Відзначимо, що в кожному з них у якійсь формі простежується орієнтація на формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів.

Ми дійшли висновку, що застосування американського досвіду може бути корисним на різних етапах формування дослідницької компетентності викладача вищої школи в Україні.

Так, на рівні магістратури, доцільним є запровадження в освітній процес комплексних дослідницько спрямованих навчальних програм (наприклад, у США функціонують програми «Педагог, який приймає обдумані рішення», «Програма, яка вчить мислити», «Рефлексивне навчання», «Когнітивна майстерня», «Навчання на основі процесуально орієнтованого дослідження» та ін.). Також гідним уваги є реалізація освітнього процесу через «дослідницьке навчання» і надання можливості найбільш талановитим магістрантам роботи не над магістерським проектом, а над дисертацією, підготовка якої буде продовжена в докторантурі.

Формування дослідницької компетентності повинно відбуватися під час вивчення загальних і дослідницько спрямованих дисциплін у формі лекцій, семінарів (побудованих за моделлю «навчання як дослідження»), консультацій (індивідуальних, групових, вебконсультавання), практики (інтернатури, асистування), індивідуальної, групової (дослідницькі, дискусійні групи) і самостійної роботи, підготовки наукових праць і застосування відповідного дидактичного інструментарію (аналіз конкретного випадку, портфо-

ліо, метод проектів, проблемний метод, техніки «Процедурний лист», «Діалектичний журнал», «Журнал полемічних нотаток», різні види завдань (хроніка, зіставлення, «причина-наслідок», «проблема-вирішення», доказ тези, конспектування, пошук творчих ідей, відгук на іншу роботу, анотація, аналіз та інтерпретація тексту, обговорення, критичний аналіз тексту)) [3].

Вартим для запозичення є застосовування різних способів контролю навчальних досягнень студентів: стандартизованих тестів, розроблених викладачами методик контролю (спостереження, діагностична карта, тестування, твір, короткий виклад інформації, оціночна шкала, рейтингування, концептуальна карта, звіт у формі викладу ключових аспектів роботи, інтелектуальний журнал, навчальний щоденник, карта просування, рецензія, стендова доповідь, портфоліо, захист дослідницького проекту).

Виокремимо деякі аспекти американського досвіду дослідницької підготовки викладача вищої школи в докторантурі, які варто враховувати в Україні. Зокрема, підготовка фахівців протягом усього періоду навчання повинна відбуватися на основі моделювання реальної наукової, проєктної діяльності в процесі вирішення студентами актуальних соціально-педагогічних завдань в умовах, максимально наближених до потреб практики.

Оскільки важливим аспектом наукової діяльності педагога вищої школи є комунікативна, вважаємо за потрібне використовувати досвід США з формування навичок наукової комунікації студентів; у цьому аспекті варто збільшити роль віртуальної наукової комунікації – спілкування наукових керівників і докторантів у наукових, соціальних мережах, блогах та ін. Ця вимога на сьогоднішній день диктується також складною ситуацією в Україні – пандемія, воєнний стан, неможливість провадити освітній процес в звичному режимі вимагає посиленої уваги до дистанційного навчання та застосування різноманітних інструментів його реалізації.

Вартим уваги є активізація пізнавальної діяльності студентів слід через запровадження активних форм і методів навчання, застосування технік рефлексивної діяльності (лекція з теорії науково-дослідницької діяльності, міждисциплінарний, методологічний семінар, майстер-клас, університетська субота, дискусійний клуб, літня школа, практика, підготовка наукової роботи, проведення «творчих тижнів», залучення аспірантів до роботи тимчасових міждисциплінарних, міжкафедральних творчих дослідницьких колективів; застосування методів індуктивної діяльності (навчальне

дослідження, гносеологічні ігри, взаєморедагування, публічний захист дослідницького проєкту, розробка рекомендацій); методи дослідницько-експериментального навчання (ситуаційний аналіз, уявна проблемна ситуація, синектика); методи самостійної дослідницької діяльності (есе, твір, інтелектуальний журнал, портфоліо, навчальна картографія); виконання дослідницьких завдань (відгук на прочитане, усні виступи, складання планів, рекомендацій, проєктів, розробка плану наукової роботи, усне обговорення певної наукової праці, анотування бібліографічного списку, аналіз та інтерпретація текстів, складання резюме, цитування, аналіз наукових праць та ін.) [3].

Гідним уваги є читання педагогами авторських елективних курсів, у яких представляються результати їх власних наукових досліджень. Відтак, у процесі навчання у студентів формується стійка мотивація на розвідки, на безперервність освіти протягом життя і творчу діяльність.

Цікавою і вартою для запозичення є практика асистування докторантів у США, до функцій яких належать: викладання одного з модулів навчальної дисципліни, проведення лабораторних і практичних занять, контрольних заходів, дискусій, оцінювання окремих видів роботи здобувачів вищої освіти, організація та підготовка матеріалів для дистанційних курсів, надання консультацій здобувачам, виконання організаційно-адміністративних функцій. Підкреслимо, що в Україні робляться певні спроби щодо запровадження аналогічної посади у вищій школі, що відображено в Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) [5].

Щодо науково-дослідницької роботи, то тут функції докторантів-асистентів полягають у зборі та аналізі даних в рамках конкретних наукових досліджень, проведення експериментів, підготовка доповідей про результати науково-дослідницької діяльності, підготовка звітів про результати виконаних досліджень.

Гідними уваги є міждисциплінарні освітні програми підготовки докторантів у США. У будь-якому американському університеті представлено більше десятка коледжів, які інтегрують різноманітні науки. До прикладу, студент педагогічної спеціальності, який виконує міждисциплінарний дослідницький проєкт може поставити у свій розклад курс з іншої наукової сфери, тобто з іншого коледжу або організуються так звані наукові спільноти за допомогою об'єднання курсів чи курсових робіт для надання можливостей студентам співпрацювати одне з одним та їх інструкторами. В українських університетах складно реалізовувати міждисциплінарний підхід, оскільки

ЗВО, як правило, вузькоспеціалізовані, і, щоб виконати проєкт, доводиться налагоджувати контакти із закладами іншої установи [3].

За останні десятиліття в зарубіжній практиці підготовки науково-педагогічних працівників наголошується на провідній ролі викладачів у цьому процесі та формах кооперації між педагогами і студентами. Науковці виокремлюють три основні функції викладачів: навчальну, наукового керівника і консультанта. Високу продуктивність наукової роботи студентів для підвищення наукових досягнень у суспільстві пов'язують з позитивним розвитком взаємин між викладачем і студентом та їх співробітництвом у формі тісних робочих контактів. На нашу думку, в процесі дослідницької підготовки викладача вищої школи слід посилити функцію педагога в ролі наукового керівника і консультанта, що на сучасному етапі притаманно світовим системам вищої освіти [3].

Також вартими уваги і запозичення є дисертаційні (керівні) комітети, які функціонують у докторантах США. Підкреслимо, що основні обов'язки комітету полягають у регулярному поданні звітів про успіхи та досягнення здобувача в межах програми, періодичних зустрічах з ним з метою моніторингу діяльності, а також у консультуванні та допомозі здобувачеві у виборі дисциплін, підготовці матеріалів та планів комплексних іспитів, виборі та формулюванні теми дисертаційного дослідження, підготовці до перед-дисертаційного іспиту з теми дослідження та захисту завершеної дисертаційної роботи.

Неодмінною умовою формування дослідницької компетентності майбутнього педагога є наявність наукової школи і наукових традицій у закладах вищої освіти. Їхній вплив розпочинається в студентському середовищі і відбувається протягом усієї життєдіяльності викладача-дослідника. Підкреслимо, що особливостями наукової школи є: визначна особистість її керівника зі специфічними якостями, науковими і організаційними здібностями; оригінальна теоретико-методологічна концепція наукового напрямку дослідження; характерний для цієї школи стиль роботи; атмосфера, характер взаємин «педагог-студент»; іманентний для школи стандарт оцінки і визнання досягнутого; наукове і соціальне визнання школи; її національна і міжнародна значущість в умовах конкуренції під впливом суспільних умов і наукових традицій.

Вивчений нами конструктивний досвід розвитку дослідницької компетентності викладача вищої школи в системі підвищення кваліфікації США дозволив сформулювати низку пропозицій

щодо ефективного вирішення виявлених у вітчизняній практиці проблем у цій системі:

- створення активних у функціонуванні універсальних або спеціалізованих центрів підвищення кваліфікації педагогів на базі закладів вищої освіти; активізація співпраці вітчизняних центрів підвищення кваліфікації з провідними спеціалізованими центрами в тій же сфері за межами країни;

- використання конструктивних принципів індивідуального підходу, який розширює теорію про особистісно-професійний розвиток викладача вищої школи; впровадження менторства; забезпечення особистісно значущої спрямованості дослідницької підготовки в системі підвищення кваліфікації педагогів, наявність зворотного зв'язку в особі наставника для виявлення труднощів і шляхів їх подолання; забезпечення можливості «вільного вибору»: дисциплін і програм навчання, програм державної підтримки, консультантів, організації робочого часу;

- застосування різноманітних форм, методів, технологій і засобів дослідницького навчання відповідно до вимог сучасності і залежно від категорії педагогів (лекція, семінар, індивідуальна консультація, наукова спільнота, аудиторне спостереження, майстерня наукових досяг-

нень, творча відпустка, фокус-група, самоврядна робоча команда, дослідницька, дискусійна група, проблемний метод, педагогічний форум, інформаційно-комунікаційні технології та ін.).

Вважаємо, що адаптація позитивних аспектів американського досвіду щодо формування дослідницької компетентності викладача вищої школи забезпечить розвиток якісної підготовки майбутніх педагогів в умовах вітчизняного освітнього простору.

Висновки. Окреслено напрями творчого застосування кращих практик формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США: в концептуальному аспекті (комплексне застосування наукових підходів, принципів); в організаційному аспекті (розробка і впровадження гнучких освітніх програм з дослідницькою траєкторією (зокрема й у центрах підвищення кваліфікації), розширення переліку дослідницько-спрямованих дисциплін, посилення ролі практики (зокрема, асистування), наукового керівництва та дисертаційних комітетів, впровадження системи менторства та ін.); у процесуальному аспекті (застосування різноманітних форм, методів, технологій і засобів навчання відповідно до вимог сучасності і залежно від категорії студентів та науково-педагогічних працівників).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варга Н. Наукові підходи до формування дослідницької компетентності вчителя іноземної мови. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 12–13 січня 2018 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 41–44.
2. Варга Н. Організаційні засади професійної підготовки викладача вищої школи США. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Вип. 1 (45). 2019. С. 24–28.
3. Варга Н. Формування дослідницької компетентності викладача вищої школи США: дис. ... доктор філософії 01 Освіта/Педагогіка: 011 Освітні, педагогічні науки. Ужгород, 2022. 275с.
4. Бабакіна О.О. Розвиток системи підвищення кваліфікації науково- педагогічних працівників ЗВО в США (наприкінці ХХ – початку ХХІ століття). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 75. С. 5–11.
5. Повідайчик М.М., Стойка О.Я. Портфоліо у професійній підготовці вчителів США. *East European Scientific Journal*. 2020. № 5(57). Ч. 6. С. 19–22.
6. Концепція розвитку педагогічної освіти (затверджена Наказом МОН №776 від 16.07.2018 р.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
7. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів: аналітичні матеріали / [Авшенюк Н.М., Дяченко Л.М., Котун К.В., Марусинець М.М., Огієнко О.І., Сулима О.В., Постригач Н.О.]. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.
8. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика: монографія / [Н.М.Авшенюк, Т.М.Десятов, Л.М.Дяченко, Н.О.Постригач, Л.П.Пуховська, О.В.Сулима]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
9. Товканець О.С., Козубовська І.В., Палкуш В.П. Розвиток альтернативної освіти в США. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2(49). С. 62–65.
10. Bergquist W. H. The four cultures of the academy: Insights and strategies for improving leadership in collegiate organizations. San Francisco: Jossey-Bass, 1992.
11. Boice R. The new Faculty Member. Supporting and Fostering professional Development. San Francisco: Jossey-Bass, 1992. 378 p.
12. Darwina A., Palmer E. Mentoring circles in higher education *Higher Education Research & Development*. 2009. Vol. 28. №2. P. 125–136.

13. Department for Education and Skills/Teacher Training Agency. Qualifying to Teach: Professional Standards for Qualified Teacher Status and Requirements for Initial Teacher Training. London: DFES, 2002. 20 p.
14. Ellis D.E., Ortquist-Ahrens L. Practical Suggestions for Programs and Activities. *A Guide to Faculty Development*. San Francisco, 2010. P. 117–132.
15. Varga N., Povidaichyk O. Problem-based learning as a pedagogical condition of preparing of students for research work. European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: collective monograph. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltic Publishing», 2018. Vol. 1. P. 379–397.